

נטילת ידיים שחרית

הקדמה:

הברכה הראשונה שתקנו חכמים לאומרה לאחר שקמנו מן השינה היא 'על נטילת ידיים'. 'נטילה', פירושה – נשיאה והרמה. שכן, על ידי רחיצת הידיים, אנו מרוממים אותם מהטומאה ששרתה עליהם בלילה אל מדרגה גבוהה של טהרה לצורך עבודת הבורא יתברך שמו.

שאלה: האם חייל שנשאר ער במשך כל הלילה חייב ב'נטילת ידיים'?

חייל שישן שינת ארעי בלילה כיצד ינהג לגבי 'נטילת ידיים'?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי ברכות דף יד עמוד ב – טו עמוד א:

ואמר רבי יוחנן: הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה – יפנה **ויטול ידיו**, ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה.

תלמוד בבלי ברכות דף ס עמוד ב:

הנכנס לישן על מטתו אומר... כי מתער (כשאר מתעורר), אומר... כי משי ידיה, לימא (כאשר נוטל ידיו, יאמר): ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים.

ב. טעמים לנטילת ידיים שחרית

הפוסקים הביאו כמה טעמים לנטילה זו:

זוהר כרך א (בראשית) פרשת וישב דף קפד עמוד ב:

תא חזי... דהא לית לך בר נש בעלמא דלא טעים טעמא דמותא בליליא, **ורוח מסאבא שריא על ההוא גופא** (אין לך אדם בעולם שלא טועם טעם מיתה בלילה, ורוח טומאה שורה על גופו), מאי טעמא, בגין דנשמתא קדישא אסתלקת מניה דבר נש ונפקת מניה, ועל דנשמתא קדישא נפקת ואסתלקת מניה שריא רוחא מסאבא על ההוא גופא ואסתאב, **וכד נשמתא אתהדרת לגופא אתעבר ההוא זוהמא, והא אתמר ידידי דבר נש זוהמא דמסאבו אשתאר בהו... עד דנטיל לון**, וכד נטיל ידיו כדקא חזי כדן, אתקדש ואקרי קדוש. (מה הטעם, משום שהנשמה הקדושה מסלקת מן האדם ויוצאת ממנו, ומשום שהנשמה הקדושה יוצאת ומסתלקת ממנו שורה רוח טומאה על גופו ונטמא, וכאשר הנשמה חוזרת לגופו עוברת אותה זוהמה, וזה הוא שנאמר שידינו של האדם זוהמה של טומאה נשאת בהם... עד שיטול ידיו, וכאשר נוטל ידיו בצורה הראויה כדן, מתקדש האדם ונקרא קדוש).

רא"ש ברכות פרק ט סימן כג:

כי משי ידיה אומר, ברוך אשר קדשנו במצותיו וציונו על נטילת ידיים, לפי שידיו של אדם עסקניות הם **ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף בלילה, תיקנו ברכה קודם שיקרא קריאת שמע ויתפלל**, וראוי היה לברך על נקיות ידיים, אלא על שם שתיקנו בנטילת ידיים לאכילה לברך על נטילת ידיים, לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלא בלשון הגמרא, לכך תיקנו נמי לברך על נטילת ידיים.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן קצא:

כך נהגו בכל מקום לברך בשחר על נטילת ידיים ומקפידים בה בכל תנאי הנטילה כבשעת סעודה. ואני לא מצאתי בשום מקום דבר ברור שיצטרך אדם ליטול ידיו שחרית בכלי... דאי... משום תפילה וקריאת שמע, די ברחיצה או בנקיון עפר וצורות... יש לומר, לפי **שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה** דכתיב (איכה ג) 'חדשים לבקרים רבה אמונתך'... וצריכין אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו. ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן ברכות שאנו מברכין בכל בוקר ובוקר. **ולפיכך**

אנו צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו.

- ❖ **מהם הטעמים לנטילת ידיים שחרית?**
- ❖ **חשוב, באלו מקרים תהיה נפקא מינה בין הטעמים?**

להלכה השולחן ערוך הסתפק כאיזה טעם לפסוק:

שולחן ערוך אורח חיים סימן ד סעיפים ב, ג, טו:

ידקדק לערות עליהן (על הידיים) מים ג' פעמים להעביר רוח רעה ששורה עליהן (משום שאין הרוח רעה הולכת אלא דווקא בנטילת שלוש פעמים בסירוגין).

אם היה נעור כל הלילה, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית, להתפלל ולהעביר רוח רעה מידי.

ישן ביום, יש להסתפק אם צריך לערות מים עליהם ג' פעמים.

- ❖ **באר את ספקותיו של השולחן ערוך לאור הטעמים שהובאו לעיל.**

למעשה, מנהג האשכנזים, שהניעור בלילה יטול ידיו ולא יברך מחמת הספק:

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך הנ"ל:

הגה: ויטלם בלא ברכה.

אמנם, אם עשה צרכיו בבוקר שאז מתחייב בנטילה גם לשיטת הרא"ש (משום נקיות לקראת התפילה) – יטול ידיו בברכה:

משנה ברורה על הגהת הרמ"א הנ"ל ס"ק ל:

בלא ברכה - ... וכל זה בלא עשה צרכיו, אבל אם עשה צרכיו קודם התפילה, הסכמת אחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך. וכן נכון לעשות לכתחילה במי שניעור כל הלילה.

לעומת זאת, למנהג הספרדים, גם אם עשה צרכיו קודם התפילה, לא יברך על הנטילה, אם לא ישן בלילה:

ילקוט יוסף קיצור שולחן ערוך אורח חיים סימן ד סעיף ח:

אם היה ניעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו בשחר ולהתפלל ולהעביר רוח רעה מידי, ולפיכך יטול ידיו בלי ברכה [וגם אם ילך להתפנות לצרכיו וילכלך ידיו, לדידן אין לו ליטול עם ברכה, ודלא כמו שכתב בזה במשנה ברורה].

וכן כתב הגר"מ אליהו בספרו הלכות לימות החול פרק ב סעיף יט.

- ❖ **באר, לאיזה טעם חששו הפוסקים הספרדים, שהורו שהניעור כל הלילה לא יברך על הנטילה, אף כשעשה צרכיו קודם התפילה?**
- ❖ **מהו המקרה שבו ייטול ידיו בברכה לפי כל השיטות?**
- ❖ **לפי הטעמים שהובאו לעיל, כיצד יש לנהוג במקרים הבאים: חייל שישן שינת ארעי בלילה, חייל שישן בלילה שינת קבע כשידי מכוסות בכפפות?**

ג. אופן נטילת הידיים

בהלכות **נטילת ידיים לסעודה** כותב השולחן ערוך מהם הדברים המעכבים בנטילה:

א. נטילה מכלי

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנט סעיפים א, ב, ג:

אין נוטלים לידיים אלא בכלי, וכל הכלים כשרים... וצריך שיהא מחזיק רביעית, ואם ניקב בכונס משקה, דהיינו שאם ישימו אותו על משקים

אברהם וכתב שלא ידע מאין המציא דבר זה שיברך... וכן עיקר משום דקיימא לן דספק ברכות להקל.

כתב המור וקציעה, משמע מתשובת הרשב"א למאן דבעי נטילת ידיים בשחרית נטילה מעליא קבעי וכל הדברים המעכבים בנטילת ידיים דסעודה... פוסלים בה, לבד מניגוב דאינו מעכב וכו', ודלא כמו שכתב בהגהת שולחן ערוך... וסו"ק, ולע"ד נראה יש חשש ברכה לבטלה כשאין הנטילה הגונה בכל דקדוקי חז"ל במעשה הנטילת ידיים, שאם לא עשה כחשבתה לא עשה ולא כלום ואין לברך עליה עכ"ל.

❖ **עין בשיטות השונות לגבי נטילת ידיים שחרית למול נטילת ידיים לסעודה, האם תוכל למצוא קשר למחלוקת בין הטעמים לנטילת ידיים שחרית?**

מהו הטעם אותו נקט כל פוסק בטעם העיקרי?

מעבר להלכות הנוגעות הן לנטילת ידיים לסעודה והן לנטילת ידיים שחרית, כתב השולחן ערוך הלכה ייחודית, לגבי אופן נטילת הידיים שחרית:

שולחן ערוך אורח חיים סימן ד סעיפים ח,ט:

נטילת ידיים שחרית, אין נוטלים על גבי קרקע, אלא לתוך כלי (ולא על גבי כלים).

מים של נטילת ידיים שחרית, אסור ליהנות מהם, ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם.

משנה ברורה על השולחן ערוך ס"ק כא:

בני אדם - כי יוכלו להינזק על ידי הרוח רעה. וישפכם במקום מדרון או בעפר תיחוח:

ד. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המחנה':

א. הניעור כל הלילה, מנהג הספרדים ליטול ידיו בבוקר בלא ברכה, לעומתם מנהג האשכנזים להתחייב בנטילה בברכה לאחר שעושה צרכיו בבוקר קודם התפילה.

ב. הניעור בלילה משינת עראי (כגון שנמנם מעט בבגדיו קודם יציאה לפעילות), ראוי שייטול ידיו לאלתר (בלא ברכה), ובבוקר ינהג כדיני הניעור כל הלילה.

ג. הניעור בלילה משינת קבע ומתעתד לאחר מכן לחזור ולישון (כגון שקם לשמירה), מנהג הספרדים ליטול בברכה לאלתר בקימה הראשונה, כל שהיא אחר חצות הלילה, ולכשיקום בבוקר נוטל שוב בלא ברכה, לעומתם מנהג האשכנזים ליטול ידיו בלילה ללא ברכה, ולכשיקום בבוקר נוטל ידיו בברכה.

ד. הישן בלילה עם כפפות, יטול ידיו בבוקר בלא ברכה, ומכל מקום למנהג האשכנזים אם נפנה לנקביו קודם התפילה, יברך.

ה. הישן שינת קבע ביום, יטול ידיו בלא ברכה.

ו. אין ליטול ידיים שחרית בכלי קטן (המכיל פחות מחצי כוס מצויה), סדוק, או נקוב, וכן בכלי שכשעומד בפני עצמו אינו בר קיבול (כשקית מי שתייה), ומכל מקום במקום דחק נוטל בהם, למנהג האשכנזים בברכה, ואילו למנהג הספרדים בלא ברכה.

ז. לכתחילה יש ליטול את כל כף היד, ולכל הפחות ברביעית מים (כחצי כוס מצויה) לכל יד, בשעת דחק ניתן להקל בנטילת האצבעות בלבד, וכשאין מים מצויים רשאי אף ליטול בפחות מרביעית, אלא שאז למנהג הספרדים אין לברך על נטילה זו.

יכנסו בתוכו דרך הנקב... אז בטל מתורת כלי ואין נוטלים ממנו לידיים... אבל אם נוטל דרך הנקב, שרי, כיון שמחזיק רביעית ממנו ולמטה.

כלי שמחזיק רביעית כשסומכים אותו, ואם לא יסמכוהו ישפכו המים ולא ישאר בו רביעית, אינו כלי.

ב. שיבואו המים מכוח אדם

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנט סעיף ז:

צריך שיבואו המים מכח נותן.

ג. שיעור המים

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנח סעיף י:

אף על פי ששיעורם ברביעית, יוסיף ליטול בשפע, דאמר רב חסדא: אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבואא (אני נוטלתי במלא חפנים מים, ומשמים נתנו לי מלא חפנים של טוב).

ד. נטילה עד חיבור כף היד לזרוע

שולחן ערוך אורח חיים סימן קסא סעיף ד:

שיעור נטילת ידיים, כל היד עד קנה של זרוע; ויש אומרים, עד מקום חיבור האצבעות לכף היד, וראוי לנהוג כדעת הראשון.

ה. ניגוב הידיים

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנח סעיף יב:

וינגבם היטב קודם שיבצע, שהאוכל בלי ניגוב ידיים כאילו אוכל לחם טמא.

אולם, בהלכות **נטילת ידיים שחרית**, כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן ד סעיפים ז,י:

אין צריך רביעית לנטילת ידיים לתפילה.

טוב להקפיד בנטילת ידיים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידיים לסעודה.

וכתב הרמ"א, שהלכות נטילת ידיים שנאמרו לגבי סעודה, אינן מעכבות בנטילת ידיים שחרית:

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך הנ"ל:

הגה: מיהו אינו מעכב, לא כלי ולא כוח גברא (נטילה מכוח אדם) ושאר הדברים הפוסלים בנטילת הסעודה.

וכתב על כך המשנה ברורה:

משנה ברורה על הגהת הרמ"א הנ"ל ס"ק טז:

אינו מעכב - רוצה לומר, דיעבד לענין הברכה, ויוכל לברך על נטילת ידיים, או אפילו לכתחלה היכא דאי אפשר בענין אחר, אבל היכא דאפשר טוב להקפיד.

אולם, כף החיים כתב שכאשר אינו מקפיד בנטילת ידיים שחרית על הדברים המעכבים בנטילת ידיים לסעודה, לא יברך על הנטילה:

כף החיים אורח חיים סימן ד ס"ק י,כז:

כתב המגן אברהם... וזה לשונו, כוונת רמ"א... כלי וכח גברא אינו מעכב ומברך כמו שכתב בסעיף ז' עכ"ל... אבל הישועות יעקב... תמה על המגן

'והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל

יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית

מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,

סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן

כתיבה ועריכה: רב"ט ר' יצחק ענתבי

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

